

ROKOLYA GÁBOR*

Leszámolás a polgári közjegyzőkkel (1945–1956)**

1. Igazolóbizottsági és népbírósi eljárások a közjegyzők ellen

1945-ben a közjegyzők, közjegyző-helyettesek és közjegyzőjelöltek a területileg illetékes igazolóbizottság előtti igazolóbizottsági eljáráson estek keresztül. Hivatásukat csak azok a közjegyzők gyakorolhatták, akik ezen az eljáráson átestek. Az igazolóbizottság az eljárás alá vont közjegyzőt igazoltnak minősíthette, vagy büntetést szabhatott ki vele szemben. Az a közjegyző, akivel szemben feddésnél súlyosabb büntetést szabtak ki, a közjegyzői kamarai tagként őt megillető választási jogot nem gyakorolhatta, továbbá az sem volt kamarai tisztségre választható, akit a bizottság bármilyen fegyelmi büntetéssel sújtott. Az állásvesztés fegyelmi büntetés nemcsak azzal a joghátránnyal járt, hogy az erre ítélt közjegyző elveszítette állását, hanem semmilyen közszolgálati, vezető állású magánhivatalnok állást sem tölthetett be, és közmegegyezést sem kaphatott.¹

Budapesten a közjegyzői kamara mellett szervezett külön igazolóbizottság járt el a kamara tagjainak igazolási ügyében. Az igazolóbizottságot Hernád István szociáldemokrata beállítottságú ügyvéd vezette. Az igazolóbizottsági eljárás megindulásakor minden kamarai tagnak egy kérdőívet kellett kitölteni, amelyben politikai irányultságáról, párttagságáról is nyilatkoznia kellett. Ezt követte egy hirdetményi eljárás, amelynek keretében a közjegyző közvetlen lakókörnyezetében hirdetményt függesztettek ki, amely felhívást tartalmazott arra nézve, hogy aki valamilyen információval rendelkezik az eljárás alá vont személy nyilas, fasiszta, néPELLenes cselekményeiről, jelentse be az igazolóbizottságnak, és tanúskodjon a tárgyalás során.

A közjegyző-helyettesek és közjegyzőjelöltek esetében minden alkalommal zökkenőmentesen folyt az igazolások kiadása, azonban egyes közjegyzők esetén már látszott, hogy a bizottság politikai megfontolásokból igyekszik félreállítani őket. Az utókor szemében különösen vitatható Fekete László budapesti közjegyző esete. Fekete László a két világháború közötti időszak kiemelkedő közjegyzője volt, aki széles körű tudomá-

* közjegyző, Budapest

** A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Allamtudományi Kutatóműhely* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült.

¹ 1410/1945. ME rendelet az ügyvédek (jelöltek) és közjegyzők (helyettesek, jelöltek) igazolásáról. Dr. BACSÓ JENŐ (főszerk.): *Két év hatályos jogszabályai 1945–1946*. Grill Károly. Budapest, 1947. 204–205. pp.

nyos és publicisztikai munkássággal rendelkezett, azonban politikai tevékenységet nem fejtett ki. Várható volt, hogy a közjegyzők körében élvezett nagy tekintélyének köszönhetően az 1946. évi kamarai választásokon a kamara elnökének fogják választani. Ezzel szemben a koalíciós pártok, különösen a kommunista párt bizalmát nem élvezte. Igazolóbizottsági tárgyalásán több tanú is igazolta, hogy nemcsak hogy nem szimpatizált a nyilas, fasiszta szervezetekkel, hanem aggodalommal figyelte a Horthy-rendszer fokozatos jobbrtolódását. Több alkalommal is önzetlenül segített a jogfosztó rendelkezések alá eső egyének ügyeiben. 1944-től a közjegyzői kamarát helyettesítő, kommunista kezdeményezésre létrejött Ideiglenes Intézőbizottság elnöke Krenner Zoltán volt. A kamarai választásokon egyértelműen ő lett volna az egyedüli esélyes, ha Fekete Lászlót sikerül félreállítani. Ezért olyan tanúvallomást tett, hogy amikor Feketét a közjegyzői kamarák képviselőjében felsőházi tagnak választották, üdvözlő látogatásokat, tisztelegéseket tett a Sztójay-kormány tagjainál. Ezt a körülményt, ami normális viszonyok között csak pusztán udvariassági gesztusnak tekinthető, az igazolóbizottság a kor felfokozott politikai hangulatában alkalmasnak ítélte arra, hogy Fekete Lászlóval szemben a feddés büntetését szabja ki, amelynek alapján már nem indulhatott a kamarai választásokon.²

Az igazolóbizottság különös körültekintéssel járt el az olyan közjegyzők ügyében is, akik a második világháború alatti területi visszacsatolások, az úgynevezett visszaterések alatt kaptak kinevezést. Erre jó példa Csengery István volt szatmárnémeti magyar királyi közjegyző esete, akit a háború után Budapest III. kerületébe helyeztek át, az elhunyt Haviár Gyula közjegyző tartós helyettesének. Csengeryvel szemben a bizalmatlanságot fokozta, hogy a két világháború között (1933-ig) román királyi közjegyző is volt. Mivel Csengery a világháború alatt tartalékos századosként teljesített katonai szolgálatot, adatok közlése végett a bizottság megkereste a Honvédelmi Minisztérium Politikai Katonai Osztályát is. A minisztérium azonban nem talált róla információt a katonai nyilvántartásban. Tanúként viszont be volt jelentve Szepessy-Schaurek Ottmár ezredes és Révay Kálmán százados, mivel Csengery István több közjegyzővel együtt részt vett a németek elleni, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kiss János és Tartsay Vilmos vezette nemzeti ellenállási mozgalomban. Miután özvegy Tartsay Vilmosné a közjegyző előtt tett nyilatkozatával igazolta, hogy Csengery István közjegyző, tartalékos tüzér százados a Tartsay Vilmos vezette csoport tagja volt, a bizottság kénytelen volt őt igazoltnak minősíteni.³

Matheovits Ferenc budapesti közjegyző az általa közölt adatok alapján azzal hívta fel magára a bizottság figyelmét, hogy két könyvet is publikált, amelyekkel a pécsi egyetemen egyetemi magántanárként habilitált. Az egyik könyve az erdélyi optáns birtokosok birtokainak jogi helyzetéről szólt a tárgyban megkötött magyar–román egyezmény tükrében, a másik a doktori habilitációjának a könyve, a Nemzetközi szociálpolitika két kötete volt. Mivel a könyvekben foglaltak semmi olyan állítást nem tartalmaztak, amelyek érvet jelenthettek volna Matheovits elmarasztalásához, ellene azt az életrajzi adatot használták fel, hogy ő volt a Vitézi Szék Vas vármegyei csoportjának ügyésze, és e tevékenységének figyelembevételével kapta meg a kormányzótól a Nemzetvédelmi Kereszt kitüntetését. Bár az igazolóbizottság maga is elismerte, hogy a bizonyítási el-

² BFL Budapesti Közjegyzői Kamara Igazolóbizottságának iratai. Dr. Fekete László igazolóbizottsági jegyzőkönyve, 1945. június 28.

³ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Csengery István igazolóbizottsági iratai, 1945.

járás lefolytatása után sem találtak olyan terhelő adatot, amely bizonyította volna Matheovits elkötelezettségét a fasiszta ideológia iránt, miután terhelő körülménynek tartották, hogy közjegyzőnek Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt nevezték ki, és hogy a Vitézi Szék megyei szervezetében tisztséget vállalt, feddés büntetéssel sújtották, aminek alaptalan voltához a vizsgálat iratainak áttanulmányozása során kétség sem merül fel.⁴

Somogyi Béla budapesti közjegyző több cikluson keresztül is az Országgyűlés, illetve a felsőház tagja volt. Politikai pályáját a Fajvédő Párt tagjaként kezdte, de 1931-ben már független jelöltként szerezte meg a letenyei mandátumot. 1943. december 14-én a felsőházban nagy figyelemmel kísért beszédet mondott a háború ellen. Élesen ellenezte a jugoszlávok elleni háborút, és felvetette Bárdossy László miniszterelnök politikai felelősségét. A bizottság erre a körülményekre való tekintettel igazolta őt, azonban már ekkor látszott, hogy Somogyi korábbi életútja a népi demokrácia rendszerével nem lesz összeegyeztethető.⁵

Teőke Béla pályája indulásakor Késmárkon volt közjegyző, majd a világháború alatt Budapestre helyezték. Közjegyzői szolgálata mellett rendszeresen publikált vadászati írásokat és morális töltetű politikai és filozófiai cikkeket. Családja egyike volt a Szepesség több évszázadra visszatekintő nemesi famíliáinak, ezért érthetően különös gonddal figyelte a területi revízió eseményeit. 1938 márciusában üdvözölte, hogy a Harmadik Birodalom magához csatolta Ausztriát. Lelkesedésének oly módon is hangot adott, hogy üdvözlő táviratot írt Adolf Hitler birodalmi kancellárnak. Úgy gondolta, hogyha a közép-európai térségben elindul a területi rendezések láncolata, Magyarország is visszakaphatja az Ausztriához csatolt nyugat-magyarországi részeket. Bár a későbbi események láttán visszavonult a politikai tevékenységtől, és szembehelyezkedett a háborúval, a bizottság úgy ítélte, hogy Teőke Béla méltatlan a közbizalomra, és nem lehet a népi demokratikus berendezésű állam közjegyzője, ezért megfosztotta állásától.⁶ Teőke a határozat ellen fellebbezést nyújtott be a népbírósághoz, amelyben amellet érvelt, hogy felfogása a polgári jogegyenlőség talaján áll, több alkalommal igyekezett a zsidótörvények hatálya alá eső egyéneknek segíteni. Kőbányai szolgálati helyéről tanúkat jelentett be, akik igazolni tudták, hogy nem fejtett ki politikai tevékenységet, és alkalmas feladatának ellátására. Több izraelita vallású kőbányai lakos úgy nyilatkozott, hogy a holokauszt idején is tartotta velük a kapcsolatot, és lehetőségei szerint segített rajtuk.⁷ Dr. Farkas Zoltán ügyvéd azt is igazolta, hogy akkor is igénybe vette jogi szolgáltatásait, amikor már származása miatt el volt tiltva az ügyvédi tevékenységtől. Időközben a Budapesti Közjegyzői Kamara elnöksége az igazolóbizottság közjegyzői állásától való meg-

⁴ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Matheovits Ferenc igazolóbizottsági iratai, 1945.

⁵ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Somogyi Béla igazolóbizottsági iratai, 1945.

⁶ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Teőke Béla igazolóbizottsági iratai, 1945.

⁷ „Nyilatkozat. Alulírott Ehrnthal Benő főkántor budapesti (X. Cserkesz utca 7.) lakos Teőke Béla dr.-t 1915 év óta ismerem. Vele egy házban laktam. Úgy ő, mint családtagjai mindig a legszívélyesebb szomszédai viszonyt tartották fenn velünk. Elköltözése után sem hidegült el a viszony közöttünk. A legutóbbi időben néhai feleségem kívánságára díjmentesen közbenjárt s kérvényeket intézett Miskolcon internált Edith leányom és családtagjai kiszabadítása érdekében. Szabadlára helyezésem után ismételen felkeresett, és az első legnehezebb időben tőle telhetően ő és felesége élelmiszerekkel támogatott. Közjegyzői ügykörében köztudomásom szerint mindig demokratikusan s a legnagyobb lelkiismeretességgel járt el. Budapest, 1945. évi július hó 10. napján. Ehrnthal Benő sk. főkántor, Kovács Ilona sk. tanú, Horváth Klára tanú sk.” BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Teőke Béla népbírósági iratai, 1945.

fosztást kimondó határozata értelmében Teöke Béla irodája számára tartós helyettes rendelt ki. A közjegyző irodája irányítását elvesztve tartós jövedelem nélkül maradt. Az iroda alkalmazottai a tartós helyettesétől ugyancsak nem részesültek kellő javadalmazásban. A népbírósi tárgyaláson a népügyész indítványozta, hogy a népbírósi igazolóbizottság határozatát indokainál fogva hagyja helyben, mert a bizottság a tényállásnak megfelelően, az ügy kellő ismertetésén hozta meg határozatát. A lefolytatott tárgyalás során a megjelent tanúk meghallgatására, bizonyítási eljárás lefolytatására nem került sor.⁸ A népbírósi igazolóbizottság azonban – a népügyész álláspontjától eltérően – megváltoztatta az igazolóbizottság határozatát, az állásvesztés helyett áthelyezés büntetést szabott ki. A népbírósi igazolóbizottság álláspontja szerint Teöke üdvözlő távirata nem menthető lépés, de írásai, a világháború alatt tanúsított magatartása teszi azt lehetővé, hogy vele szemben enyhébb büntetést szabjanak ki. Teöke Bélát a népbírósi igazolóbizottság határozata alapján Kőbányáról Hatvanba helyezték közjegyzőnek. 1947-ben a Budapesti Földigénylő Bizottság kobozta el a Sasad területén lévő földjeit. Ezzel azonban még nem ért véget az eljárás vele szemben. 1946-ban újabb bejelentés alapján igazolóbizottsági eljárást kezdeményeztek vele szemben, majd 1948-ban a kamara függesztette fel őt állásából. A felfüggesztés azzal szűnt meg, hogy az igazságügyi miniszter elmozdította állásából.⁹

2. Ügynökszervezési kísérletek, megfigyelési ügyek a polgári közjegyzők körében

Az 1949. évi politikai fordulatot, valamint a közjegyzőség államosítását követő időszakban egyre hangsúlyosabbá vált az a törekvés, hogy a polgári, jobboldali beállítottságú, horthysta elemeket, így az állami szolgálatba át nem vett közjegyzőket is a társadalomból el kell távolítani. Ehhez a jogi eszközök mellett a Belügyminisztériumban működő Politikai Rendészeti Osztály fokozatos átalakításával 1948-ban létrejött Államvédelmi Hatóságot is felhasználták. Az ÁVH közvetlenül a kommunista párt, illetve a párt főtitkáranak irányítása alatt működött. Az államvédelmi szervek kiemelt feladatát képezte az illegális vonult reakciós szervezetek tevékenységének felderítése. Ennek megvalósítása érdekében kiemelt gondot fordítottak az ügynökök szervezésére és foglalkoztatására.¹⁰

Ebben az időben a volt polgári közjegyzők közül a hatvan év alatti jogászok igyekeztek ügyvédi pályára lépni, mivel jogász tevékenységet csak e hivatásrend keretében gyakorolhattak. Vékony Béla például, aki Baján volt polgári közjegyző, akkor kérte felvételét a Kecskeméti Ügyvédi Kamaránál, hogy Baján ügyvédként praktizáljon, miután

⁸ „Ezeknek az ügyeknek az elbírálása nem jogi, hanem elsősorban politikai kérdés. A vádlottaknak olyan bíróság elé kell kerülniük, amely a demokratikus Magyarország felfogását képviseli, annak felépítését meggyőződéssel akarja szolgálni.” NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A magyarországi népbíráskodás joganyaga 1945–1950*. In Dr. Gyenesi József (szerk): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbírósi-történeti tanulmányok*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 2011. 16. p.

⁹ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Teöke Béla népbírósi iratai, 1945.

¹⁰ „Az ügynök a legkvalifikáltabb titkos munkatárs, aki rendelkezik olyan szükséges személyi tulajdonságokkal, hírszerző lehetőségekkel, közvetlen vagy közvetett kapcsolatokkal az ellenséges kontingens felé, amely alkalmassá teszi arra, hogy bejusson az ellenséges kontingensbe és megnyerje az ellenséges kontingens bizalmát.” Révész Béla: *Az osztályharc fogalmának politikai és jogi aspektusai az '50-es években*. 2-3/6/1955. BM 6/1955. sz. parancsa. Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei. *Acta Juridica et Politica*, Tomus LIV. Fasciculus 15. Szeged, 1998. 81. p.

állami szolgálatba átvették ugyan, azonban 1950 decemberében végelbánás hatálya alá vonták. Az államvédelmi szervek figyelmét azzal keltette fel, hogy a Koppándi József és társai elleni demokráciaellenes fegyveres szervezkedés során megfigyelt Ujhelyi József baráti köréhez tartozott. Egy Kockás fedőnevű ügynök, aki szintén ügyvéd volt, jelentette, hogy a bajai Béke Szállóban Vékony rendszeresen vendégül látja a tanácsi dolgozókat annak érdekében, hogy az általa képviselt ügyekben kedvezményeket kapjon. Ezt követően az ÁVH Baja járási osztályának vezetője elrendelte, hogy derítsék fel Vékony Béla politikai magatartását, baráti és külföldi kapcsolatait, ismeretségi körét és a rá vonatkozó további adatokat. Ezt a parancsot az is motiválta, hogy Vékony időközben a Bajai Járási Ügyvédi Munkaközösség elnöke lett. A róla készült jelentés megállapította, hogy olyan személyekkel barátkozik, akik szintén jobboldali beállítottságúak. Az ügyében keletkezett utolsó jelentés azonban nem állapított meg semmi olyan körülményt, aminek alapján eljárást lehetett volna ellene esetleg indítani.¹¹

Endrey Antal hódmezővásárhelyi királyi közjegyzőt, aki 1930 és 1944 között a felsőháznak is tagja volt, 1945-ben több hónapra internálták, majd az igazolóbizottság a közjegyzői állásából elmozdította. S bár a Szegedi Népbíróság ezt a határozatot megsemmisítette, állásától 1948-ban mégis megválni kényszerült. Endrey Antal két fia, Antal és Endre együtt tanult Szegeden, a jogi karon. Ifjabb Endrey Antal 1945-ben belépett a Független Kisgazdapárt szervezetébe, de 1948-ban kilépett, mert ügyvédi tevékenységet kívánt folytatni, majd 1950-ben testvérével együtt jogellenesen külföldre távozott. Idősebb Endrey Antal félénk, visszahúzódó egyénisége felkeltette az ÁVH figyelmét, és a környezettanulmány beszerzése után az ausztráliai Tasmania állam Hobart nevű városában letelepedett ifjú Endrey Antal beszerzésére tettek javaslatot. A célszemély fontosságát jelezte, hogy a helyi Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztályán dolgozott. A hírszerzés Endreyt kapcsolatai miatt a gazdasági és a kereskedelmi vonalon kívánta foglalkoztatni. A tervek szerint a beszerzés levélben történt volna az Egyesült Államokból, majd a beszerzés utáni további levelezést Ausztriába irányították volna. Ez a beszerzés azonban sikertelennek bizonyult.¹²

Az Államvédelmi Hatóság eredendően ugyancsak ügynökbeszerzési céllal vette elő és nézte át a volt Magyar Királyi Belügyminisztérium irattárából azon személyek iratait is, akiket a belügyminiszter a nemzeti érdekek alapján a jogfosztó rendelkezések hatálya alól mentesített. Ezek közé tartozott Kollár Lajos és Balassa Lajos közjegyző, valamint Scheiber Miklós szolnoki közjegyző özvegyének ügye. Az Érsekújváron lakó Kollár Lajos az első világháború előtt a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen végezte tanulmányait, majd a csehszlovák–magyar határt többször is illegálisan átlépve Budapesten hallgatott kurzusokat. Érsekújváron azonban nem talált magának állást. Miután az 1920. augusztus 20-i ünnepségen egyik szervezője volt a helyi templomban a magyar

¹¹ ÁBTL-3.1.9. V-112336/5. Koppándi József és társai demokrácia elleni fegyveres szervezkedése. 366–367. pp.; 30-1002/1950. Objektum dosszié. Baja város. 94. p., 267. p., 304–305. pp., 319–322. pp., 401–402. pp.

¹² „Ön Magyarországtól távol van, azonban nem lehet önnek közömbös Magyarország sorsa, szüleinek jövője. Ahhoz, hogy ezt a harcot mi idehaza erőteljesebben tudjuk véghezvinni, szükségünk van arra, hogy ön is támogasson bennünket... Amennyiben magáévá teszi ajánlatunkat, biztosítsuk szüleinek a gondtalan életet, önnek pedig lehetőséget adunk arra, hogy egy idő után hazatérhessen Magyarországra. Mielőtt elhatározását velünk közölné, alaposan fontolja meg elhatározását, mert az egy pillanatig sem lesz közömbös Magyarországon élő szüleinek.” ÁBTL-3.2.4. Endrey Antal K-895/I. beszerzési ügye. Levéltervezet-részlet. 1–9. pp.

Himnusz eléneklésének, a rendőrség ezért a magatartásáért kiutasította a csehszlovák állam területéről. A miniszter a véleményező bizottság javaslata alapján a mentesítő határozatot kiadta. Az ÁVH a beszervezését megkísérelte.¹³

Scheiber Miklós volt kolozsvári, majd szolnoki királyi közjegyző özvegye férje érdemeire való tekintettel kérte a mentesítését, amelynek hatályát gyermekeire, ifj. Scheiber Miklós békéscsabai közjegyzőre és Scheiber Évára is ki kívánta terjeszteni. A kormányzónak címzett kérelmében előadta, hogy Scheiber Miklós előbb Naszódon, majd Kolozsváron volt közjegyző. Naszódon a Magyar Pártot ő alapította meg, míg Kolozsváron a Nemzetőrség tagja volt a forradalmak idején. Elvhú, magyar nemzeti magatartása miatt a román hatóságok 1923-ban kiutasították Románia területéről. Állítását a visszatért Erdély Kolozsvári Közjegyzői Kamarájának elnöke, Ferencz József és Kolozsvármegye főispánja, Inczedy-Joksmann Ödön is alátámasztotta. Scheiber Miklós a repatriálását követően előbb Kecskeméten volt királyi közjegyző, majd Szolnokon, ahol e tisztségében haláláig működött. Az özvegy és annak gyermekei a közjegyző férj nemzetű magatartásért a minisztertől a mentesítést megkapták.¹⁴

Balassa Lajos előbb nagyrőcei, majd ócsai királyi közjegyző nemzeti érdemei alapján kérte a jogfosztó rendelkezések alóli mentesítését. Előadta, hogy Nagyrőcére 1919-ben nevezték ki közjegyzőnek, ahol a csehszlovák impérium első éveiben is magyar magatartást tanúsított. A kezdetektől fogva munkatársa volt a Prágai Magyar Hírlapnak. A cseh csapatok felvidéki bevonulásakor előbb letartóztatták, hogy internálják, majd a Rimaszombati Törvényszék előtt állam elleni izgatással vádolták meg. Az elítélését csupán az eljáró törvényszéki tanács többségben lévő magyar nemzetiségű tagjainak köszönhette. A tanácselnököt a felmentő ítéletért büntetésből egy évre a csehországi Uherské Hradiště kisvárosba, majd polgári ügyszakba helyezték. Balassa Lajost pedig azonnali hatállyal kiutasították Csehszlovákia területéről. 1932-ben a Pesti Hírlap revíziós dalpályázatot hirdetett, amelyre a beküldött kétszázhuszonkét pályaműből az ő Magyar visszhang című versét nyilvánították nyertesnek. E két indokra való tekintettel megkapta a mentesítő okiratot.¹⁵

3. A polgári közjegyzők kitelepítése, internálása

Azokkal a közjegyzőkkel szemben, akiknek az elítélésére nem volt elegendő bizonyíték, egy Horthy-korszakban kiadott belügyminiszteri rendelet alapján kitelepítést rendeltek el. Ez az államnak azzal az előnnyel járt, hogy az internálással felszabadult lakásokat az új társadalmi rendszer vezető állású tisztviselőinek ki lehetett utalni. Az internáltak száma a családtagokkal együtt számítva elérte a tizenötezer főt.¹⁶

¹³ ÁBTL-3.1.6. P-2664. Dr. Kollár Lajos ügye. 1–17. pp. Az iraton a beszerzési kísérletre utaló ceruzás feljegyzés a következő: „Foglalkozása: közjegyző-helyettes – kérésében előadja, hogy állásában akár megmaradna. (Márpedig ez bizalmi állás!)”

¹⁴ ÁBTL-3.1.6. P-2062. Özv. dr. Scheiber Miklósné mentesítési ügye. 1–30. pp.

¹⁵ ÁBTL-3.1.6. P.1999. Dr. Balassa Lajos mentesítési ügye. 1–40. pp.

¹⁶ Az internálás jogi lehetőségére lásd Révész Béla idézett mű. 760/1939. BM sz. rendelet a kitiltásra, valamint a rendőrhatalmas felügyeletre és az őrizet alá helyezésre vonatkozó részletes szabályok megállapításá-

Bárdoly Sándor ráckevei állami közjegyző és felesége, valamint Váry Albert nyugdíjas koronaügyész-helyettes és felesége kitelepítésére az 1951. június 26-i határozat alapján került sor.¹⁷ A közjegyző Budapest VI. kerületében a Bajcsy-Zsilinszky út 31. szám alatti ház III. emeleti 1. számú lakásában lakott, amely lakás eredetileg négyszobás volt, de ebből már két szobát leválasztottak, és társbérlok részére kiutaltak. Bárdoly Váryt, feleségének mostohaapját befogadta a lakás egyik szobájába, azonban a határozat időpontjában Váry már lánya családjánál, Ónody Gábor adonyi közjegyző házában tartózkodott. A kitelepítés eredetileg a Hajdú-Bihar megyei Zsáka községbe szólt, amit a Békés megyei Hunya község külterületén lévő romos tanyaépületre módosítottak. Váry kitelepítését a Tanácsköztársaság után a kommunistákkal szembeni fellépés, a vörös uralom áldozatairól szóló könyve érthetővé tette, viszont Bárdoly kifejezetten baloldali múltú jogásznak számított. A kitelepített Váry és Bárdoly család tagjai több szervhez is fordultak kérelemmel ügyük rendezése érdekében. Bárdoly Sándorral szemben az az egyedüli negatív tény merült fel, hogy az egyetemi csendőrzászlóalj tagja volt. S bár bizonyítani nem lehetett, a hatóság mégis ragaszkodott az internálás fenntartásához. Bárdoly baloldali beállítottságú volt, akinek világnézetére nagy hatással volt a nagyváradi Holnap köre. 1926-ban ő látta el Rákosi Jenő védelmét az Eckhardt Tibor által indított sajtóperben. A felmentéssel végződő ügyben elmondott védőbeszédét Huberth Gusztáv és Müller Viktor Perbeszédék gyűjteménye című könyve is felvette. Védőként politikai perekben is eljárta, így a Rákosi Mátyás és társai, a Szántó Zoltán, a Hajdu György, a Hámán Kató és a Róth Lili ellen indított ügyekben. Miután 1944-ben a nyilasok a Bajcsy-Zsilinszky úti házat sárga csillagos háznak minősítették, sok hamis papírral ellátott üldözöttet bujtattat el a ház pincéjében. 1945-ben az újjáalakult Budapesti Ügyvédi Kamara intézőbizottságának tagjává választották, a kamara ügyésze lett. Kamarai munkáját az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézetnél ellenőrként folytatta, majd az Országos Ügyvédotthon Egyesület ügyészének is megválasztották. Az igazságügyi miniszter 1949. november 24-én állami közjegyzőnek nevezte ki Ráckevére. Nagy ügybuzgalmára jellemző, hogy a hagyatéki ügyek hátralékát megszüntette, és a büntetőügyek leírasi hátralékának feldolgozásában is segített. A közjegyzői iroda papírellátási nehézségeit oly módon is enyhítette, hogy saját költségén vásárolt papírt hivatali célra. Kitelepítésük felszámolása érdekében László János régi kommunista közvetlen levelet írt Rákosi Mátyásnak, de ez sem vezetett eredményre. A Belügyminisztérium később a sorozatos kérelmek hatására engedélyezte, hogy rokonaikhoz Csengődre költözhessenek.¹⁸

ról. 34–37. pp.; Az internáltak számára lásd GYARMATI GYÖRGY: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* ÁBTL–Rubicon. Budapest, 2011. 262. p.

¹⁷ Váry Albert koronaügyész-helyettesre lásd NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A jogrend szolgálatában. Váry Albert élete és működése.* Legfőbb Ügyészség. Budapest, 2015.

¹⁸ „Drága Rákosi Elvtárs! Rákosi Elvtársat kérem nagy tisztelettel, engedné meg, hogy kérelemmel fordulhassak ezúttal a Párthoz: alakíthatná-e ki Pártunk annak a lehetőségét, hogy a múlttal kapcsolatos megkülönböztetések megszűnhessenek azon egyének esetében, akik a népi demokrácia esztendői alatt demokráciánkat tisztelő dolgozóknak, polgároknak bizonyultak. Gondolok itt Váry Albert dr. nyugalmazott főügyészre, aki feleségével, és veje családjával, dr. Bárdoly Sándor védőügyvéddel, nyugdíj megvonásával, öregem és betegen távol Budapesttől kénytelen élni. A zaklatásért bocsánatot kérek és szíves türelmüket, jóakarátú intézkedésüket nagyon kérve és előre is megköszönve küldöm tiszteletemet, szabadsággal: L. J. Budapest, 1952. július 31.” ÁBTL-2.5.6. Váry Albert és Bárdoly Sándor ügye.

Az ÁVH 1949. október 27-én hozott határozatával Somogyi Béla közjegyző államvédelmi szempontból szükséges internálását rendelte el. Ezt azzal indokolták, hogy Somogyi a Fajvédő Párt képviselője volt, és ellátta a Horthy család ügyvédi képviseletét. A kitelepítés helyeként előbb a kistarcsai, majd a recski internálótáborot határozták meg. 1952-ben Recskén háborús bűntett elkövetésével gyanúsították meg, amit a kitiltó határozatban foglaltakkal indokoltak. Somogyi a kihallgatása során előadta, hogy kapcsolata a Horthy családdal csak azt jelentette, hogy ellátta a kormányzó lánya, Horthy Paulette jogi képviseletét a házassági bontóperében. Később Horthy Miklósné telekparcellázási ügyeiben járt el mint ügyvéd. 1925-ben lépett be a Nemzeti Függetlenségi Pártba, amelynek tagjaként nemzetgyűlési képviselő lett. 1938-ban a Rongyos Gárda tagjaként vett részt Kárpátalja visszafoglalásában. Amikor leszerelt, a Magyar Fajvédők Országos Szövetségének lett az ügyvezetője, amely tisztséget gróf Teleki Pál és Kozma Miklós kérésre vállalta el. Ez a szervezet kívánta a nyilasok előretörését és a német befolyást megakadályozni. Ennek jegyében vett részt a Magyar Nemzet című lap megalapításában. 1941-től 1944-ig, Szálasi hatalomra jutásáig felsőházi tag volt. 1944-ben kihallgatást kért a kormányzótól, és kérte, hogy távolítsák el a fővárosból az oda vezényelt hét-ezer csendőrt, és helyüket katonai alakulattal váltsák fel. Ezzel sikerült megakadályozni a zsidók deportálását a fővárosból. 1944 végén Bajcsy-Zsilinszky Endrével együtt részt vett a nemzeti ellenállási mozgalomban. A kirendelt védő hiába terjesztett elő bizonyítási indítványt, dr. Jónás Béla tanácselnök mind elutasította. A bíróság az ítéletében demokráciaellenes szervezetben tisztségvállalással elkövetett népellenes bűntettben mondta ki bűnösségét, amiért egy év börtönbüntetést szabott ki. Mivel ennél több időt töltött előzetes letartóztatásban, rögtön szabadlábra helyezték. A bíróság a vádtól eltérő bűntettben találta bűnösnek, mert német- és nyilas ellenes tevékenysége miatt háborús bűntettet nem követhetett el. 1955-ben a Herceg fedőnevű ügynök tovább folytatta Somogyi Béla megfigyelését Balatonfüreden. Az ügynök megállapítása szerint Somogyi teljesen visszavonult, és csak a rádiót hallgatta. 1956 után egy Késmárki és egy Barna fedőnevű ügynök folytatta tovább Somogyi Béla megfigyelését, de az idős emberrel kapcsolatban már nem tudtak érdemi információt szolgáltatni.¹⁹

A Magyar Államrendőrség Debreceni Kapitányságának Politikai Osztálya 1945. április 2-án Kozma György debreceni közjegyző kitiltását rendelte el. Az internálása helyéül a debreceni internálótáborot jelölte ki. Az erről szóló határozatban megállapították, hogy Kozma György a Magyar Megújulás Pártja debreceni csoportjának vezető tagja volt, és további káros tevékenységének megakadályozása céljából döntöttek a rendőrhatósági őrizetbe vételről. 1946-ban népbírói eljárás indult ellene, népellenes bűntett miatt, azonban a népügyészség a vádat nem tudta bizonyítani, ezért azt elejtette. A Debreceni Népbíróság így az ellene indított büntetőeljárást megszüntette.²⁰ Büntetésből azonban 1947-ben Debrecenből Hajdúnánásra helyezték közjegyzőnek.

¹⁹ ÁBTL-3.1.9. ÁBTL Somogyi Béla háborús bűntett ellen indított büntetőperének iratai, Budapesti Fővárosi Bíróság B. III. 0547/1953. és BM Dr. Somogyi Béla és tsai vizsgálati dosszié V-55004.; „Az ötvenes évek derekára egymillió-kétszáz ezer személyről vezetett megfigyelési kartont az Államvédelmi Hatóság, s a fűrészésben – a hivatalos állomány tagjait nem számítva – átlagosan harmincöt ezer besúgó segítette a korabeli társadalom tagjainak szemmel tartását.” GYARMATI GYÖRGY: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL–Rubicon. Budapest, 2011. 274. p.

²⁰ ÁBTL-3.1.9. V-5934. Kozma György vizsgálati anyaga.

4. A koncepciók perek közjegyző áldozatai

A közjegyzők ellen indított leszámolási ügyek leg súlyosabb csoportját a koncepciók perek képezték. Ezekben az esetekben a közjegyző vádlottak az ÁVH által célkeresztként kiszemelt különböző egyházi, katonai vagy nemzetiségi csoportok ellen indított perek mellékfigurái voltak. Kozma György a Belényessy László, Kincs Pál és Beniczky Ferenc századosok ellen fasiszta összeesküvés vádjával indított büntetőügy V. rendű vádlottja volt. A büntetőügy teljes anyaga jelenleg nem fellelhető, így a tényállás nem rekonstruálható. A főbb vádlottak tényleges katonai szolgálatára való tekintettel első fokon a Budapesti Katonai Törvényszék tanácsa járt el. A bíróság Kozma György vádlottat a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel, valamint a devizagazdálkodási szabályok megsértésének büntette miatt hatévi börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte, és mellékbüntetésként tízévi közügyektől való eltiltással és teljes vagyonelkobzással sújtotta. Kincs Pál és Belényessy László vádlottakat halálra ítélték, és büntetésüket 1952. március 7-én a katonai börtön udvarán végrehajtották. Kozma György a börtönbüntetését 1951. augusztus 2-től töltötte egészen 1956. április 23-ig, amikor feltételesen szabadult. 1957. április 23-án azonban elrendelték a hátralévő büntetésének végrehajtását. 1957. november 24-én a börtönkórházban hunyt el. A Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa 1992. november 30-án kiállított határozatával igazolta, hogy az 1990. évi XXVI. törvény alapján Kozma György elítélését semmisnek kell tekinteni.²¹

A Szovjetunióknak Titóval történt szakítása után folytatták le 1949-ben a Rajk-per, ami aztán mintát adott a többi koncepciók pernek. Ettől kezdve egészen 1956-ig az ÁVH egyik elsődleges célja a jugoszláv hírszerző szervek magyarországi tevékenysége elleni fellépés volt, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy különböző pereket konstruáltak, amelyeknek véltlen elszenvedői voltak a magyarországi délszláv nemzetiségek képviselői is. E perek sorába tartozott a jelen tanulmányban Vékony Béla megfigyelési esete során már hivatkozott Koppándy József és társai elleni, a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vádjára, amit kiegészítettek a külföldi állam megbízottjának való adatszolgáltatással elkövetett, az állam érdekét súlyosan veszélyeztető kémkedés büntetésével. Mivel az összeesküvést Baja térségében leplezték le, Jelich Mihály bajai ügyvéd, a Délvidék visszatérése után zsablyai királyi közjegyző személye alkalmassá vált arra, hogy a Jugoszlávia javára végzett kémkedést be lehessen építeni a Koppándy-per anyagába.

A hercegszántói születésű, sokác nemzetiségű Jelich Mihály az első világháború alatt a Monarchia belgrádi katonai rendőrségének ipari és kereskedelmi hírszerző osztályát vezette. A háború befejezését követően magyar területre távozott. A katonai hírszerzés, a VKF/2. osztály vezetője, Suhay Imre altábornagy kérésére 1920-ban visszatért Bajára, hogy a bajai háromszöveget a trianoni békeszerződés után is megszállva tartó szerb csapatok mozgásáról és felszereléséről adatokat gyűjtsön. A szerb csapatok kivonása után három napig Baja város polgármesteri tisztségét is betöltötte. A két világháború között a királyi Jugoszláviával közösen üzemeltetett Ferenc-csatorna ügyésze, jogtanácsosa lett. A térség délszláv nemzetiségeinek vezéralakja volt. Szabadkán horvát

²¹ ÁBTL-3.1.9. V-61559. Kozma György vizsgálati anyaga.; HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 1059/3/1992./Lev. Magyar Honvédség. Igazolás.; K51. III. 551/1992. Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa. Igazolás.

nyelvű naptárakat nyomtatott, és az általa rendezett prélókon, táncos mulatságokon az általa írt szindarabokat adták elő. Az országgyűlési választások alkalmával a kormánypárt javára korteskedett. A MÉP bajai csoportjának vezetőhelyettese volt. A Délvidék visszatérésekor délszláv nyelvismerete miatt a katonai hatóság ideiglenes megbízással Zsablyára nevezte ki közjegyzőnek. Miután az igazságügyi miniszter a kinevezését nem erősítette meg, visszatért Bajára, ahol a továbbiakban is ügyvédként praktizált.²²

Jelich Mihályt az ÁVH az 1950-es évek elején helyezte megfigyelés alá, és 1952. november 25-én tartóztatták le Baján, és vették őrizetbe Kecskeméten. A korábbi életútját Máté és Illés József fedőnevű ügynök állította össze. Az informátorok 1944-től kezdve gyűjtötték össze a rá vonatkozó adatokat. Feljegyzéseik szerint, amikor 1944 végén az orosz csapatok bevonultak Bajára, velük jöttek a jugoszláv partizánok is azzal a reménnyel, hogy a bajai háromszöget most majd sikerül Jugoszláviához csatolni. A városban Jelich biztatására sok helyen kitűzték a jugoszláv zászlót, azonban az oroszok pár nap után elérték a partizánok távozását a városból. Jelich a szerb egyház jogtanácsosi feladatait is elvállalta. Politikai aktivitására jellemző, hogy 1945-ben belépett a Kisgazdapártba. Egy rövid ideig dolgozott az irodájában gépiróként Koppány Lujza, majd a nőtlen Jelich befizetett ebédre a Koppány családnak. Ebből a szorosnak nem nevezhető kapcsolatból kombinálta össze az ÁVH az összeesküvés ügyet. Péter Gábor, az ÁVH vezetője 1951-ben kiadott egy belső parancsot, amelynek célja az ÁVH hálózati és vizsgálati munkájának erősítése volt a titoista szervek ellen. Ennek az utasításnak a szellemében konstruálták meg Jelich kémkedési ügyét.²³

Jelich Mihály letartóztatása előtt egy környezettanulmány is készült, amelynek célja egyrészt életútjának feltárása, másrészt a nyomozati eljárás segítése volt az esetlegesen feltárt kompromittáló adatokkal. A tanulmányból kiderült, hogy népszerű volt a Baja környéki sokác és bunyevác gazdák között, akik gyakran felkeresték, hogy beszélgethessenek vele. A városban praktizáló ügyvédek közül dr. Kádas Tiborral nyitott és tartott fenn egy ideig közös irodát. Dr. Mamusich József ügyvéddel, volt szabadkai közjegyzővel az jelentette a közös pontot, hogy a két világháború között Mamusich is aktív politikai tevékenységet folytatott a bunyevác nemzetiség körében. Dr. Györfi István ügyvéd szintén ismeretségi körébe tartozott. Őt jobboldali nézetei miatt internálták is a városból. Igazságügyi kapcsolatai közé tartozott még Palágyi Janka, aki a városi bíróság irodatisztje volt. Koppándi Józseffel és lányával, Koppándi Lujzával a már említett házi kosztolási kapcsolata állt fenn. Náluk ismerkedett meg Polich Miklós mérnökkel, aki több nyelven beszélt. Kapcsolatainak külön körét képezték azok a személyek, akik Hercegszántón éltek, de ügyintézéseik, vásárlásaik során sűrűn jártak be Bajára, és ilyenkor találkozott vele. Ebbe a körbe tartozott Udvardi (Uszléber) Mártonné, Marlutov Marin

²² Dr. Jelich Mihály részletes életrajzát lásd ROKOLYA GÁBOR: *Magyar közjegyzők a Délvidéken*. Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2017. 313–315. pp.

²³ „A titoista hírszerző szervek ügynökeiket Magyarország területén főképpen a jugoszláv állampolgárok közül az ellenséges beállítottságúakból, politikai emigránsokból, a délszláv lakosság titoista elemeiből, a titoista hadseregben szolgált magyar állampolgárokból, kulákokból, Jugoszláviában lakott személyekből, valamint Jugoszláviában élő személyekkel rokonni vagy más kapcsolatban állók közül szervezik be.” Révész Béla idézett mű. 024/1951. ÁVH. T. biz. Államvédelmi Hatóság vezetője 25. számú parancsa Az Államvédelmi Hatóság hálózati és vizsgálati munkájának megerősítése a titoista hírszerző szervek romboló tevékenysége ellen. 39. p.

és Tomasev Marin. Udvardiné egyben tudósította őt egy másik összeesküvésügyi ügyről, amelyben a vele kapcsolatban álló Gálity Ljubinko hercegszántói papot, valamint Karagity Antal garai származású költőt vették őrizetbe. Mindketten a magyarországi horvát irodalom képviselői voltak. A környezettanulmányban feltárt adatok és személyek egyrészt csak csekély támpontot adtak a Jelich elleni gyanúsításnak, másrészt azt igazolták, hogy szűk körben, kevés személlyel tartott kapcsolatot.²⁴

A Jelich elleni gyanúsítás alapját az képezte, hogy az ÁVH központban, az I/3. d. alosztály értesülése szerint a jugoszláv titkosszolgálat, az OZNA, illetve később az UDB beszervezte őt kémnek. A nyomozás előkészítéseként a különböző nyilvántartásokból terhelő adatokat gyűjtöttek róla, ami csak azzal a sovány eredménnyel járt, hogy a Magyar Élet Pártja bajai szervezetének titkára volt. Őrizetbe vételére 1952. november 25-én hajnalban került sor. Még aznap megtörtént az első kihallgatása. Ennek során a kihallgató tisztet elsősorban a magyar VKF/2. javára 1920 körül történt hírszerzés érdekelte, mert ezzel akarták megalapozni a jugoszláv hírszerző szervek javára végzett kémkedés vádját. Ezt követően tértek át a beszerzése részleteire. Jelich abban reménykedett, hogy a fizikai erőszak alkalmazásával kicsikart vallomása alapján, amelyből hiányoztak a bizonyítékok és a beismerés, az ügyészség ejti majd a vádat. A börtöncellájában ráállított informátor zaklatott idegállapotáról számolt be.²⁵

A második kihallgatáson a megtört Jelich már készséggel állt rá, hogy beszéljen arról, hogyan szervezte be őt a jugoszláv hírszerzés. Beszervezőjének Karagity Antal garai költőt nevezte meg, mert úgy tudta, hogy Karagity a letartóztatástól félve átszökött a határon Regőcére. Az UDB kapcsolattartó személy neve fiktív volt, amit a nyomozás során talált ki. A bajai lakásán tartott házkutatás is csekély eredménnyel járt. Egyedül Suhay Imre altábornagy az ő hírszerző tevékenységéről szóló köszönőlevele volt terhelő dokumentum számára, de ezt a tényt a nyomozóhatóság már korábban is ismerte. A Koppány-féle szervezkedéshez csak úgy lehetett Jelich személyét kapcsolni, hogy bevonták a nyomozásba Koppány Lujzát, aki szerepe szerint összekötő volt a csoport többi tagjához, valamint Jelich megbízásából gyűjtött adatokat a bajai Béke Szállóban a honvédség tisztjeitől. A záró kihallgatásnak már csak az volt az egyetlen célja, hogy az ÁVH által megkonstruált tényállás Jelich részletes beismerő vallomásával együtt egy jegyzőkönyvben legyen összefoglalva.²⁶

A Koppány József és társai ellen a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés büntette miatt indult eljárást a Budapesti Megyei Bíróságon Jónás Béla tanácsa tárgyalta. Jelich Mihály XIV. rendű vádlottat a bíróság a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben tevékeny részvétel és a külföldi állam megbízottjának adatszolgáltatással elkövetett, az állam érdekét súlyosan sértő kémkedés büntetében ma-

²⁴ ÁBTL-3.1.9. V-112336. Vizsgálati dosszié Koppány József és társai demokráciaellenes fegyveres szervezkedés ügyében. Dr. Jelich Mihály ügyvéd, bajai lakos környezettanulmánya. 1–6. pp.

²⁵ „A jelenlegi kihallgatásairól elmondta, hogy nem jegyeznek semmit sem, és ez mind csak forgatás, és az a zsidó főhadnagy nagyon emberségesen beszél vele, de a másikkal azok már kezdtek verekedni... Állandóan nyugtalan, és ha kihallgatásra hívják, egészen remeg. Idegességében éjszaka többször is feljegy, hogy nem hívták kihallgatásra. Az ÁVH személyzetéről nyersen vélekedik, és szidja őket. Kihallgatásait komolytalan fárasztásnak és összevissza forgatásnak tartja.” ÁBTL-3.1.9. V-112336. Vizsgálati dosszié. Jelentés dr. Jelich Mihály magatartásáról. Kecskemét, 1952. december 23. 2. p.

²⁶ ÁBTL-3.1.9. V-112336. Vizsgálati dosszié. Dr. Jelich Mihály nyomozati eljárásának iratai. Kecskemét, 1952. december 23. 2. p.

rasztalta el, és összbüntetésként életfogytiglani börtönre, valamint tízévi közügyektől való eltiltásra és teljes vagyonekzabzásra ítélte. Az ítélet indokolásának általános része a kor ideológiáját, osztályharcos szemléletét tükrözte vissza. A Jelich Mihályra vonatkozó rész tényként rögzítette, hogy Karagity jugoszláv megbízott szervezte be őt a jugoszláv hírszerzés részére katonai adatok gyűjtésére, kémkedésre. A határ mellett állomásozó katonai alakulatok létszámára, fegyverzetére és elhelyezésükre adott adatokat. A bíróság szerint úgy kapcsolódott be a Koppándy-féle szervezkedésbe, hogy Koppándy és Suhay összekötője volt. Koppándy József I. rendű és Gramling László II. rendű vádlottat a szervezkedés vezetéséért halálra ítélték. Jelich az ítélete ellen nem nyújtott be fellebbezést, így az azonnal jogerőre emelkedett. A per koncepciós volta, a déli határ menti nemzetiségek megfélemlítésének szándéka az iratokból ma is nyomon követhető. 1957-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa megromlott egészségi állapotára való tekintettel Jelich Mihályt kegyelemben részesítette, ami nem tekinthető a teljes rehabilitációjának. A rendszerváltáskor hozott, már idézett jogszabály alapján ítélete semmisnek tekintendő, hiszen az ellene indított eljárás nélkülözött mindenféle garanciát, ami egy jogállami működésnél természetes lenne.²⁷

Az ÁVH kiemelt feladatának tekintette az egyház, illetve a vallásos világnézet szerepének csökkentését a népi demokrácia rendszerében. A papok és szerzetesek ellen indított perekben azonban nemcsak egyházi, hanem világi személyek is szerepeltek. Olyanok, akik munkájuk vagy világnézetük alapján közelebbi kapcsolatban álltak az egyházi személyekkel. Fekete László, miután 1950-ben nem vették át állami közjegyzői szolgálatba, előbb dr. Deczky Andor hites bírósági tolmácsnál volt irodavezető, majd a Margit körüti ferences plébánián egyházzogdnok. Itt ismerkedett meg Faddy Ágoston Otmár ferences szerzetessel. Több alkalommal is beszéltek egymással olyan témákban, amelyek a fennálló rendszerrel voltak kapcsolatosak.²⁸ Az államvédelmi szervek figyelmét nem kerülte el egyetlen politikai tartalmú beszélgetés sem, mert ügynökeik révén minden információt begyűjtöttek az egyházi szervek munkájáról. Ugyan a Harmat András és a Kenyeres Bálint fedőnevű ügynökök csak három Faddy és Fekete közötti beszélgetésről tudtak beszámolni, az államvédelmi hatóság ezek alapján mégis megalapozottnak tartotta azt a gyanút, hogy a Faddy által szervezett Fekete a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedést folytat. Az elrendelt és az 1954. július 14-én megtartott házkutatás érdemi terhelő anyagot nem hozott a nyomozás számára. Nem szolgáltatott terhelő adatokat a környezetjelentés sem. A nyomozóhatóság egy olyan koncepció alapján kívánt eljárni, amely a Faddy-csoportot össze kívánta kapcsolni a dr. Gajári Kálmán, a P. Ábrahám Dezső volt miniszterelnök és a Bónis Lajos Arkangyal ferences szerzetes által vezetett csoportokkal. Fekete az első kihallgatásai során tagadta, hogy valaha találkozott is ezekkel a csoportokkal, illetve felismerte volna,

²⁷ ÁBTL-3.1.9. V-112336. Vizsgálati dosszié. B. III. 002156/1953-5. Budapest Megyei Bíróság. Koppándy József és társai ellen indult büntető ügy ítélete. 1953. június 4. 1–24. pp.

²⁸ „Barátaimmal együtt arra a következtetésre jutottunk, hogy a Rákosi-rendszer nem tartható. Csak idő kérdése, hogy külső vagy belső nyomásra összeomlik, ami 1956-ra be is következett. Mi csak azt terveztük meg, hogy ebben az esetben ne legyen rombolás, gyilkolás, anarchia az országban.” Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Üldözött baziliták, bencések, ciszterciek, domonkosok, ferencesek és irgalmas rendiek szenvedéstörténete. P. Faddy Ágoston Otmár.* Budapest, 2000, Márton Áron Kiadó, 405. p.

hogy bármely beszélgetés, amiben részt vett, államellenes tartalmú lett volna.²⁹ A kihallgató tisztek Feketére azt a szerepet kívánták osztani, hogy ő volt a szervezkedés elméleti alapját adó alkotmányjogi berendezkedést tartalmazó irat összeállítója. Ennek révén azt akarták megtudni, hogy a rendszerváltással létrejövő új állami berendezkedés egyes tisztségeit kik fogják betölteni. Az sem vezetett eredményre, hogy Fekete korábbi jogi szakcikkeit és kéziratban maradt könyveit tanulmányozták, hiszen azok magánjogi, elsősorban öröklési jogi tartalommal bírtak. A nyomozóhatóság élt a vádalku lehetőségével is. A Faddy-féle nyomozással egy időben gyanúsították meg Fekete László ifjúkori barátját, Badalik Bertalan veszprémi püspököt, s ha terhelő vallomást tett volna Badalikra, szabadlábra helyezték volna.

Fekete Lászlót a közjegyzői irodája technikai felszereltségéről is kihallgatták. Ekkor derült ki, hogy volt egy Ormig márkájú sokszorosítógépe, amelyet az ismételt házkutatás során megtaláltak ugyan, de az kellékek hiányában működésképtelen volt, így nem képezett Feketével szemben további súlyosbító körülményt. A kihallgatások három és fél héten keresztül tartottak. Ehhez képest Fekete csak egy vitatható beismerő vallomást tett.³⁰

Faddy is úgy látta, hogy a kezdeti beszélgetések után Fekete eltávolodott tőle, és csak elvi jellegű tanácsokat adott. Az ideiglenes nemzeti kormány első rendeleteinek tervezete című nyilatkozat kidolgozásában sem vett részt. A Fekete elleni vádirat anyagát terhelő tárgyi bizonyítékok hiányában a nyomozati jegyzőkönyvek képezték. Jellemzi a korabeli szocialista törvényesség megvalósulását, hogy a vádiratot az ügyészség helyett a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya állította össze. A vádirat szerint Fekete László 1953 őszén kapcsolódott be a demokráciaellenes szervezkedésbe. Faddy lakásán, azaz a Ferences Rendházban több összejövetelen is részt vett. Jogi kérdésekben adott tanácsot, valamint személyi javaslatokat tett, hogy a rendszerváltás utáni új kormányynak kik legyenek a tagjai.³¹

A tárgyalást dr. Jónás Béla tanácsa a nyilvánosság kizárásával indult büntetőeljárásban 1954. december 10-én tartotta. Az eljárásban csak a Belügyminisztérium képviselői vehettek részt. A korabeli sajtó sem tudósított az eseményről, mivel a bíróság közlési tilalmat rendelt el. A vádlottakat 00-ás minősítésű ügyvédek képviselheték. Fekete László védője Dzubay László ügyvéd volt.³² A tárgyalás során Fekete a bűnösségét csak olyan kérdésben ismerte el, ami nem minősült bűncselekménynek. Annyit ismert csak

²⁹ „Délelőtt rendszerint órákon át tartó kihallgatások, amelyeket egy magát Horváth hadnagynak nevező államvédelmi közeg vezetett, de a hátam mögött lévő szekrényből óhatatlanul itt-ott felhangzó zöreje arra mutatott, hogy ott másvalaki is rejtőzik és figyel.” Fekete László: *Szabványos, de őszinte önéletrajz*. Kézirat. Budapest, 1971. 162. p.

³⁰ „Bűnösnek érzem magam abban, hogy Faddy Otmár ferences rendi szerzetesnek, aki közölte velem, hogy rendszerváltás esetén politikai pártot fog alapítani, én ezzel kapcsolatban polgári törvénykezési jog kérdéseiben az elgondolásaimat közöltem.” Összefoglaló jegyzőkönyv dr. Fekete László letartóztatott kihallgatásáról. Budapest, 1954. október 28. 1. p.; BFL XXV. 4. f. Faddy Otmár és társai nyomozati eljárási iratai.

³¹ BFL XXV. 4. f. Faddy Otmár és társai nyomozati eljárási iratai. A Faddy Otmár és társai ellen indult bűnügy vádirata. Budapest, 1954. november 25. 7. p.

³² „Az MKP, majd az MDP számára olyan ügyvédekre volt szükség, akik ezekben az eljárásokban hajlandóak voltak részt venni, és ezekben a kirakatperekben, valamint a többi, nem nyilvános, hanem szigorúan titkos, zárt ügyben, amit az ÁVH által készített forgatókönyv alapján rendeztek, ezekben a – bárminemű abszurdnak is hat e fogalom – színjátékokban szerepet vállaltak.” ZINNER TIBOR (Kahler Frigyes, Koczka Éva, Pál-völgyi Ferenc, Tóth Béla közreműködésével): *Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918–1962*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2005. 580. p.

be, hogy jogi tanácsokat adott Faddynak a politikai terveivel kapcsolatban. A politikai perek gyakorlatától eltérően egy folytatódó tárgyalást is tartottak, ezen a tárgyaláson azonban már csak a perbeszédre és a vádlottak részéről az utolsó szó jogán előadott nyilatkozatokra nyílt lehetőség. Fekete védője a perbeszédében a BHÖ 8. pontja szerint megalapozottnak tartotta védené bűnösségét, és enyhe büntetés kiszabását kérte! A bíróság Fekete Lászlót a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntetésében bűnösnek találta, és ezért főbüntetésként ötévi börtönre, mellékbüntetésként tízévi közügyektől való eltiltásra és teljes vagyonekzabásra ítélte. Az ítélet meghozatalánál enyhítő körülménynek vette a beismerését, és a magas életkorát, ugyanakkor súlyosbító körülményként értékelte az osztályhelyzetét és az igen magas értelmi képességét.³³ Az ítélet ellen a védő enyhítésért az ügyész súlyosbításért nyújtott be fellebbezést. A Legfelsőbb Bíróság nem változtatott a kiszabott büntetésen, mert úgy vélte, hogy a büntetés inkább enyhének mutatkozik. Fekete László 1956. október 29-én szabadult a börtönből. A forradalom leverése után vissza kellett volna vonulnia a börtönbe, de büntetése végrehajtását 1957 szeptemberéig félbeszakították. Az igazságügyi miniszter végül a kiszabott börtönbüntetés hátralévő részét kegyelemből engedte. A család kérésére a Fővárosi Bíróság igazolta, hogy Fekete László elítélését az 1990. évi XXVI. törvény alapján semmisnek kell tekinteni.

Faddy Otmár és társainak pere a szerzetesrendek elleni kisebb egyházi perek sorába tartozott. Ezek a perek már kifejezetten nem az egyházi személyekhez kötődtek, céljuk az volt, hogy az egyházhoz kapcsolódó világi személyekkel is leszámoljanak.³⁴ A leszámolás a kommunista ideológia jegyében, az osztályharc éleződésének elméletére épült. A pártirányítás alatt álló igazságügyi szervek különösebb gátlás nélkül hajtották végre a pártiszervek és a szintén pártirányítás alatt álló ÁVH által megfogalmazott utasításokat. A korszak büntető ítélkezési gyakorlatát a politikai okokból kiszabott halálos ítéletek magas száma és a szabadságvesztéses büntetéseknel a teljes vagyonekzabás általános alkalmazása jellemezte.

Az ÁVH ügynöki hálózata a társadalom minden részét behálózta. Az ügynöki jelentések alapján konstruálták a koncepciók perkeit, amelyeknek célja kettős volt, egyrészt a társadalom megfélemlítése, másrészt a maguk társadalmi körében tekintélyes, mértékadó emberek egzisztenciájának tönkretétele. A fennmaradt iratok tükrében teljes biztonsággal ki lehet jelenteni, hogy ártatlan emberek tízezreit hurcolták meg a sztálinista Rákosi-rendszer alatt, hogy a kommunista terror működtetésével a rendszert fenn tudják tartani. A rendszer által kiszemelt áldozatok ugyanakkor nem voltak a rendszer ellenségei.³⁵ Megtörésük azt a célt szolgálta, hogy a megfélemlített társadalomból engedelmes alattvalók seregét formálják.

³³ BFL XXV. 4. f. A 002152/54 számú per iratai. B. III. 002152/1954-7. Budapesti Fővárosi Bíróság ítélete Faddy Otmár és társai büntetőperében. 2–19. pp.

³⁴ „A főper(ek)től eltérően viszont – ahol kétharmad-egyharmad arányban klerikus volt a vádlottak többsége – a mellékperekben már több volt a »világi reakciós«, mint a pap vagy a különböző habitusú szerzetes.” Gyarmati György idézett mű. 257. p.

³⁵ „Akit abban az időben ellenállónak (vagy ellenségnek) tartottak, nem biztos, hogy valójában az volt.” Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba*., L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2011. 84. p.

GÁBOR ROKOLYA

RETRIBUTION AGAINST CIVIL LAW NOTARIES (1945–1956)

(Summary)

In 1945 the civil law notaries, deputy and trainee notaries had to undergo a kind of due diligence or scrutiny before the competent verification committee. Only those notaries were allowed to practise their profession who have passed such examination. After the political change of 1949 and following the nationalization of the notarial profession, there were endeavours to eliminate persons from society who held rightist pro-Horthy views, thus those notaries as well, who were not allowed to pursue their practice as state employees. To this end apart from the available legal instruments the State Security Authority (SSA), which was formed in 1948 by the gradual restructuring of the Political Police Department that had operated within the Ministry of Home Affairs was also deployed. Notaries against whom there was not sufficient evidence for conviction could have been deported subject to a decree issued by the Minister of Home Affairs in the Horthy era. The most severe type of retribution against notaries were the so called show trials. In these cases the notaries as defendants were ancillary figures in the lawsuits targeted against particular groups of society (churches, military, ethnicities) and launched by the SSA. Agents of the SSA permeated through the whole society. The show trials were constructed based on agents' reports, which had a dual purpose: they served to intimidate and deter members of society, and to ruin the life of prominent persons who were respectable and exemplary figures in their own societal sphere. In the light of preserved documents it is clear that tens of thousands of innocent people were dragged through the mire during the Stalinist Rákosi regime, so that the system could be maintained through communist terror. However, the victims selected by the regime were not enemies of the system. Their bringing to heels was meant to mould the terrorized population into masses of obedient subjects.